

«Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα:

Σύγχρονες προκλήσεις και προβληματισμοί»

Β' ΤΟΜΟΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ
ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ :
ΣΠΥΡΙΔΩΝ - ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΟΥΛΗΣ
ΜΑΡΙΑ ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2022

**ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟΝ 21^Ο ΑΙΩΝΑ:
ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ**

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Β' ΤΟΜΟΣ

Επιμέλεια:

Σπυρίδων-Γεώργιος Σούλης

Μαρία Λιακοπούλου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟΝ 21^Ο ΑΙΩΝΑ:

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Επιστημονική επιμέλεια: Σπυρίδων- Γεώργιος Σούλης, Μαρία Λιακοπούλου

Γλωσσική επιμέλεια: Αλεξάνδρα Γαλάνη, Μεταξούλα Μανικάρου

Σχεδιασμός/ καλλιτεχνική επιμέλεια εξωφύλλου: Ελένη Γκοντού

Ηλεκτρονική επεξεργασία εικόνας: Δημιουργικό γραφείο ΜωΒ

ISBN: 978-960-01-2419-4

Ένα μπαμ!... Μια ιστορία ως τα πέρατα του κόσμου και πάλι πίσω: Ουτοπικές διαστάσεις στη Λογοτεχνία για Παιδιά και Νέους με αφορμή το βιβλίο της Μαρί Μπεραχά

Κωνσταντίνος Μυλωνάς
Υποψήφιος Διδάκτορας, Πανεπιστήμιο Πατρών
mylonask@upnet.gr
Δημήτρης Πολίτης
Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πατρών
dimpolitis@upatras.gr

Περίληψη

Στο λογοτεχνικό βιβλίο για μη ενήλικους αναγνώστες της Μαρί Μπεραχά, *Ένα μπαμ!... Μια ιστορία ως τα πέρατα του κόσμου και πάλι πίσω*, τα παιδιά και οι μη ανθρώπινοι λογοτεχνικοί χαρακτήρες εμφανίζονται ως φορείς δράσης και αντίστασης. Αποτελούν φορείς ενός ατομικού ουτοπικού οράματος το οποίο δύναται να έχει μετασχηματιστική δύναμη, ώστε να καταλήγει σε μία συλλογική μεταβολή. Ο νεαρός αναγνώστης/Η νεαρή αναγνώστρια έρχεται σε επαφή με εναλλακτικές μορφές του μέλλοντος μέσα από τη λογοτεχνική έκφραση ενός ουτοπικού οραματισμού. Η αισιόδοξη οπτική της Λογοτεχνίας για Παιδιά καθίσταται ένας δίαυλος ανάμεσα στις πραγματικότητες και στις επιθυμίες, καθώς μέσα από το λογοτεχνικό κείμενο μορφοποιείται η δυνατότητα του εφικτού, ώστε να διαμορφωθούν οι κατάλληλοι κοινωνικοί σχηματισμοί. Στην παρούσα εργασία αξιοποιούμε τους ερευνητικούς άξονες του ιδεολογικού πλαισίου, του φυσικού περιβάλλοντος, της δράσης, της αντίστασης και του ουτοπικού μετασχηματισμού, ώστε να μελετήσουμε την ουτοπική προβολή του λογοτεχνικού κειμένου, χάρη στην οποία διατηρείται η ικανότητά του να αμφισβητεί και να αντιστέκεται σε κυρίαρχες ιδεολογίες και κοινωνικές πρακτικές.

Λέξεις-κλειδιά: Μαρί Μπεραχά, ουτοπία, Λογοτεχνία για Παιδιά, περιβάλλον, μετασχηματισμός

Abstract

In Marie Beraha's non-adult fiction, *A Bam! ... A Story to the End of the World and Back Again*, children and non-human literary characters appear as agents of action and resistance. They are bringers of an individual's utopian vision that could have transformative power, resulting in a collective change. The young reader comes in contact with alternative forms of the future through the literary diction of an utopian vision. The optimistic perspective of Literature for Children becomes a channel between realities and desires, as through the literary text the possibility of the

achievable is formed, in order for the appropriate social formations being shaped. Throughout this paper, we utilize the research axes of the ideological framework, of the natural environment and action, of the resistance and utopian transformation, in order to study the utopian projection of the literary text, which maintains its ability to challenge and resist dominant ideologies and social practices.

Keywords: Marie Beraha, utopia, Children's Literature, environment, transformation

0. Εισαγωγικά

Το λογοτεχνικό βιβλίο για μη ενήλικους αναγνώστες της Μαρί Μπεραχά, *Ένα μπαμ!... Μια ιστορία ως τα πέρατα του κόσμου και πάλι πίσω (Ένα μπαμ!...)* εντάσσεται στο σώμα των λογοτεχνικών κειμένων που εμπεριέχουν τη χειραφετική ουτοπική φαντασία (Baccolini & Moylan, 2003, 2). Σύμφωνα με αυτή, η έρευνα για την ουτοπικότητα ενός κειμένου δεν περιλαμβάνει, απαραίτητα, τα στοιχεία του κλασικού ουτοπικού είδους. Οι περιορισμοί της παραδοσιακής ουτοπίας υπερκεράζονται, ενώ παράλληλα διατηρείται η ικανότητα των κειμένων να αμφισβητούν και να αντιστέκονται σε κυρίαρχες ιδεολογίες και κοινωνικές πρακτικές (Bradford, 2008, 4). Δεν προτείνεται, δηλαδή, μία συγκεκριμένη κοινωνική και πολιτική τάξη πραγμάτων, αλλά ο ίδιος ο ουτοπικός χώρος συνιστά μία μετασχηματιστική κατεύθυνση (Bradford, 2008, 78). Το κείμενο της Μπεραχά δεν εστιάζει σε μία κλειστή ουτοπική εκδοχή κοινωνίας, αλλά εμπεριέχει μορφές ενός κόσμου ατελούς, προτάσσοντας τη διαφορετικότητα. Με τον τρόπο αυτό οι εναλλακτικές λύσεις καθίστανται εύκολα αναγνωρίσιμες (Moylan, 1986, 10-11).

1. Θεωρητικό πλαίσιο --Μεθοδολογία

Οι ουτοπικές επιθυμίες πηγάζουν από τη δυσοίωνα πραγματικότητα και τις συνακόλουθες τάσεις φυγής από αυτή. Η διαφυγή δύναται να επιτευχθεί μέσα από την επιστροφή στη φύση, την αναβίωση του ουτοπικού παρελθόντος ή διαφόρων εξωτικών κόσμων (Κουρή, 2009). Ο οραματισμός καλύτερων κόσμων «αναδύεται ως απάντηση σε μια μη ικανοποιητική εμπειρική πραγματικότητα». Η ουτοπική παρόρμηση εκφράζεται με την υπέρβαση της δεδομένης πραγματικότητας, προτείνοντας έναν κόσμο διαφορετικό από τον υπάρχοντα. Η ουτοπική σκέψη προτάσσει το δυνητικό έναντι του πραγματικού (Sana, 2014, 203), ενώ συνίσταται στην αντίθεση ανάμεσα στην τελειότητα της ουτοπίας και στην ατέλεια της κοινωνίας του αναγνώστη (Mir, 2018, 41). Το γενικότερο πλαίσιο της λογοτεχνίας εμπεριέχει έναν εγγενώς ουτοπικό χαρακτήρα. Σύμφωνα με τον Ernst Bloch (1989), ο λόγος ύπαρξης της λογοτεχνίας δεν είναι άλλος από την απεικόνιση ενός διαφορετικού κόσμου. Υπό αυτή την οπτική, τα σχετικά λογοτεχνικά κείμενα διαμορφώνουν μία κατηγορία, όπου το ουτοπικό όραμα λειτουργεί ως ένα κοινωνικό σχόλιο, μια αλληγορία της επιθυμίας για αλλαγή και μετασχηματισμό (Longxi, 2002, 1).

Στη Λογοτεχνία για Παιδιά, ειδικότερα, εντοπίζεται μία σύγκρουση μεταξύ του παιδικού και του ενήλικου κόσμου. Το παιδί βρίσκεται στο κέντρο της δράσης με

αποτέλεσμα να έχει την κύρια ευθύνη για την εξέλιξη των γεγονότων. Μέσα από τις ουτοπικές αναπαραστάσεις στη λογοτεχνία, οι νέοι ενθαρρύνονται να αμφισβητήσουν την κοινωνία στην οποία ζουν. Τα κείμενα που απευθύνονται σε παιδιά και εμπεριέχουν ουτοπικές διαστάσεις διαδραματίζουν έναν κρίσιμο ρόλο και είναι εξόχως σημαντικά. Αυτό οφείλεται στο ότι αποτελούν την πρώτη επαφή των παιδιών και των νέων με εκφράσεις συλλογικής κοινωνικής οργάνωσης (Hintz & Ostry, 2003, 1-2).

Η Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου θεωρείται ως «η προσεκτική ανάγνωση μικρών συνόλων των κειμένων, τα οποία ερμηνεύονται από τον αναλυτή και έπειτα πλαισιώνονται με νέες αφηγήσεις» (Krippendorff, 2004, 87). Σύμφωνα με τον ερμηνευτικό αυτό ορισμό, η στάση του ερευνητή είναι προσανατολισμένη στην ανταπόκριση του αναγνώστη και, ως εκ τούτου, δύναται να είναι κριτική. Τηρείται, δηλαδή, μία κριτική ερευνητική στάση, η διάσταση της οποίας προκύπτει από το πλαίσιο που χρησιμοποιείται, ώστε να αναπτύσσονται οι συλλογισμοί μέσα στο κείμενο, διαμέσου αυτού, αλλά και πέρα από το κείμενο (Beach κ.ά., 2009, 130). Επιπρόσθετα, η Κριτική Ανάλυση Περιεχομένου μάς επιτρέπει να αναλύσουμε το ίδιο βιβλίο από τη σκοπιά διαφορετικού θεωρητικού πλαισίου, με αποτέλεσμα να μπορέσουμε να αναπτύξουμε πολλαπλές προοπτικές. Ειδικότερα, όσον αφορά τη Λογοτεχνία για Παιδιά, το κριτικό στοιχείο συμβάλλει στη βαθύτερη κατανόηση του πολιτιστικού, κοινωνικοπολιτικού και οικονομικού πλαισίου των κειμένων, καθώς και στην αναγνώριση των τρόπων με τους οποίους τα κείμενα αυτά διαμορφώνουν την πρόσληψη της κοινωνίας από τα παιδιά και την αλληλεπίδρασή τους με αυτή. Οι προσεγγίσεις αυτές παρέχουν στην Κριτική Ανάλυση Περιεχομένου τα εργαλεία που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τα παιδιά, ώστε να εμπλακούν τα ίδια ως κριτικοί αναγνώστες των κειμένων (Beach κ.ά., 2009, 142).

2. Ουτοπικές διαστάσεις στο βιβλίο της Μαρί Μπεραχά

2.1. Χώρος

Ο χώρος οριοθετεί ένα πεδίο δράσης και αντίδρασης ανάμεσα στα άτομα και στο περιβάλλον, υλικό και κοινωνικοπολιτισμικό (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2012, 1). Αποκτά, έτσι, πολιτικό περιεχόμενο, συμβολίζοντας τον τρόπο διακυβέρνησης μίας χώρας (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2012, 3). Οι χαρακτήρες του βιβλίου, πέντε ζώα, ένα αυτοκίνητο, ένα ποδήλατο και η Μίνθη, συγκροτούν μία συντροφιά, γυρίζουν σε διάφορα μέρη της Γης και αναζητούν ιδανικούς κόσμους, με σκοπό την απελευθέρωση των καταπιεσμένων ζώων.

Οι λογοτεχνικοί χαρακτήρες στο *Ένα μπαμ!...* βιώνουν μία δυσαρμονία με το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον που ζουν, ώστε θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως το περιβάλλον αυτό συνιστά έναν δυστοπικό χώρο (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2012, 3). Την ίδια στιγμή, όμως, ενυπάρχει μέσα στο αστικό τοπίο «τόσο το πνεύμα της ουτοπίας όσο και το αντίθετό του» (Ροζάνης, 2003, 49). Συγκεκριμένα, η συνοικία της Κυψέλης στην Αθήνα οριοθετεί το χώρο, όπου εκφράζονται τα

δυστοπικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης κοινωνίας και του αστικού τρόπου ζωής στο Δυτικό κόσμο. Η υπερβολική πυκνότητα του πληθυσμού δεν αφήνει περιθώρια άνετης διαβίωσης, καθώς «οι άνθρωποι ζουν ο ένας πάνω στον άλλο» (Μπεραχά, 2011, 5).

Η προβληματική κατάσταση του χώρου, όπου διαβιούν οι λογοτεχνικοί χαρακτήρες, αντιδιαστέλλεται με την περιγραφή του κόκκινου νησιού, το οποίο συγκεντρώνει χαρακτηριστικά ενός ουτοπικού χώρου και αποτελεί το στόχο των ιππόκαμπων για μία ζωή χωρίς καταπίεση.

Το δυστοπικό παρόν δεν μπορεί να προσπελάσει το απομονωμένο κόκκινο νησί που τοποθετείται μεν μέσα σε αυτόν τον κόσμο, αλλά αποτελεί έναν περικλειστο χώρο, «μια κλειστή θάλασσα μέσα στη θάλασσα» (Μπεραχά, 2011, 75). Η απολύτως διακριτή χωρική διάσταση της ουτοπίας και η αδυναμία προσπέλασής προβάλλει ως κεντρικό στοιχείο των πρώιμων περιγραφών του ουτοπικού χώρου.

2.2. Ιδεολογικές παράμετροι

Έχει υποστηριχτεί πως η λογοτεχνία για νέους διαπλέκεται πάντοτε με ιδεολογικές θέσεις (McCallum & Stephens, 2011, 370). Οι κυρίαρχες αρχές και οιαξίες, σύμφωνα με τις οποίες διαμορφώνεται ο κόσμος, αποτελούν συστατικά στοιχεία για τη διερεύνηση φαντασιακών εναλλακτικών για τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Άλλωστε, η ουτοπική προοπτική συνδέεται με την ιδεολογία, στο βαθμό που η εκάστοτε κυρίαρχη ή μη ιδεολογία περιλαμβάνει όχι μόνο «το σύνολο των αντιλήψεων που διατηρούνται ακόμη και χωρίς να παρακολουθούν τις εξελίξεις», αλλά, ταυτόχρονα, εμπεριέχει και την «αλλαγή» (Κανατσούλη, 2004, 17).

Οι ιδεολογικές αρχές και οι αξίες, ρητές ή υπονοούμενες, αποτελούν αντικείμενο μελέτης σχετικά με κείμενα της ουτοπικής λογοτεχνίας (Moran, 2003, 140-141). Οι συγκρούσεις των χαρακτήρων προκύπτουν από τη διαμάχη τους με την κοινωνία ή με τη φύση και χαρακτηρίζουν την πλοκή μιας ιστορίας (Lukens, 1995, 66). Η διαλεκτική σχέση των εννοιών της ταυτότητας και του διαφορετικού αποτελεί τη βάση, όπου εδράζεται η «θεμελιώδης δυναμική κάθε ουτοπικής πολιτικής», στο βαθμό κατά τον οποίο τέτοιες πολιτικές σκοπεύουν στον οραματισμό και, μερικές φορές, στην υλοποίηση ενός συστήματος ριζικά διαφορετικού από το υπάρχον (Jameson, 2005, xii).

Ο ουτοπικός οραματισμός φέρει, με επαναστατικό τρόπο, την έννοια της αλλαγής. Αυτή, όμως, δεν νοείται ως μία διαφυγή από τον παρόντα κόσμο ή μια παράδοση σε αυτόν· αποτελεί μία αναγνώριση του Άλλου, εντός της ίδιας της επιθυμίας (Moran, 2003, 151). Η διαφορετικότητα θεωρείται ένα φυσικό χαρακτηριστικό που απαντά στο σύνολο των ζωντανών οργανισμών και κάθε προσπάθεια επιβολής της ομοιομορφίας είναι ανέφικτη: «Όλοι μας έχουμε φτιαχτεί με διαφορετικά προτερήματα, για να μπορέσουμε να επιβιώσουμε» (Μπεραχά, 2011, 23). Η επικοινωνία των ατόμων διακρίνεται από ελικρινή αισθήματα σεβασμού και αποδοχής της αξίας του κάθε προσώπου. Η ανάπτυξη

διαπροσωπικών σχέσεων βρίσκεται μέσα στα όρια των δυνατοτήτων των ατόμων, καθώς «είναι άπειρες οι γλώσσες με τις οποίες μπορούν να επικοινωνήσουν όσοι νοιάζονται ο ένας για τον άλλον» (Μπεραχά, 2011, 24). Η ανταλλαγή των ρούχων μεταξύ της Μίνθης και της Σούκα (Μπεραχά, 2011, 48) καταδεικνύει την κοινή υπόσταση της καθεμιάς ύπαρξης, ανεξάρτητα από τα διαφορετικά εξωτερικά χαρακτηριστικά ή και το διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον της κοινωνίας, όπου ζουν. Έτσι, διαφαίνεται η σχέση του κειμένου με εκείνα τα ρεαλιστικά κείμενα που αναφέρονται σε κοινωνικά ζητήματα και εμπεριέχουν αναπαραστάσεις συμπεριφορών βασισμένες στο φύλο ή στη φυλή (McCallum & Stephens, 2011, 370).

Το λογοτεχνικό κείμενο διαπνέεται από την κριτική αντιμετώπιση του φαινομένου της υπερκατανάλωσης. Η Μίνθη και οι άνθρωποι στη σύγχρονη δυτική κοινωνία έχουν στη διάθεσή τους μία πλειάδα αντικειμένων, η χρησιμότητα των οποίων αμφισβητείται. Αντίθετα, οι νομάδες ζουν, πράττουν και ενδιαφέρονται μονάχα για τα απαραίτητα της ζωής (Μπεραχά, 2011, 19). Με τον τρόπο αυτό, το κείμενο εκφράζει τους ιδεολογικούς ορίζοντες της εποχής μας, αλλά «ανακαλύπτοντας νέο νόημα» και ανατρέποντας την κατάστασή μας μέσα στους ορίζοντες αυτούς (Davidson, 2021, 1076-1077).

Έτσι, το δίπολο προνομιούχο-μη προνομιούχο παιδί δρα αντεστραμμένο μέσα από την οπτική του κειμένου. Εδώ, προνομιούχο εμφανίζεται το παιδί που μεγαλώνει στην κοινωνία των νομάδων της Αφρικής, ενώ το παιδί που μεγαλώνει σε μία σύγχρονη δυτική κοινωνία είναι στην ουσία ένα αδικημένο παιδί, όπως παραδέχεται η Μίνθη, διαπιστώνοντας πως σ' αλήθεια είναι λίγα τα πράγματα που χρειαζόμαστε πραγματικά, ώστε να είμαστε ευτυχισμένοι (Μπεραχά, 2011, 20).

Η αξία των υλικών αγαθών υποτιμάται, ενώ αναγνωρίζεται η ανωτερότητα των πνευματικών απολαύσεων. Η συσσώρευση υλικών αγαθών δεν είναι επιθυμητή, όποια και αν είναι η αξία τους. Μάλιστα, η παραδοχή αυτή φτάνει ως την άρνηση αναζήτησης του μαγικού φίλτρου ή της εύρεσης του αθάνατου νερού, που μπορεί να οδηγήσει ακόμη και στην υπέρβαση του θανάτου. Τα χαρακτηριστικά της ουτοπικής ζωής αποτελούν η συντροφιά, ο διαμοιρασμός των εμπειριών ανάμεσα σε όλα τα πλάσματα (Μπεραχά, 2011, 86).

Ο υπερβολικός δεσμός με έναν τόπο δεν θεωρείται θετικό στοιχείο. Προκρίνεται η συμπεριφορά, η οποία διαπνέεται από μία αίσθηση κοσμοπολίτικης διάθεσης. Η ευελιξία και η άνεση κινήσεων που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της υιοθέτησης μίας τέτοιας στάσης, επιτρέπει την αντιμετώπιση των όποιων προβλημάτων εμφανίζονται. Έτσι, γίνεται κατορθωτό το άλμα των ιπτόκαμπων προς την αναζήτηση του άγνωστου, ουτοπικού νησιού (Μπεραχά, 2011, 75). Η πατριδολατρία, δηλαδή, αποτρέπει και εξουδετερώνει την αναζήτηση καλύτερων όρων ζωής. Ο γενέθλιος τόπος και η μνημωδιά της μνήμης του δεν συνδέεται με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως π.χ. με ένα δέντρο ή με ένα λουλούδι, ούτε με έναν ορισμένο τρόπο ζωής και κάποια προσδιοριστικά στοιχεία του, όπως είναι το φαγητό. Η νοσταλγία της πατρίδας σχετίζεται με τα παιδικά χρόνια, τα οποία ταυτίζονται με το παιχνίδι, την

ανεμελιά, την οικογενειακή συντροφιά (Μπεραχά, 2011, 30).

Η βίωση της αλληλεγγύης και της συντροφικότητας μετασηματίζουν τον τρόπο της σκέψης της πολιτικής αρκούδας. Η επιστροφή στην πατρίδα της αντιμετωπίζεται πλέον με τρόπο ψυχρό: «Ναι, πάμε σπίτι, είπε χωρίς ενθουσιασμό η άσπρη αρκούδα, ενώ για πρώτη φορά αναρωτήθηκε τι σημαίνει σπίτι...». Ανατρέπεται η προτεραιότητα στην επιμήκυνση των χρόνων διαβίωσης και στο όσο το δυνατόν μεγαλύτερο προσδόκιμο ζωής. Αντιθέτως, προτιμάται η ζωή μαζί με τους φίλους, παρά η παραμονή σε ένα περιβάλλον έμπλεο μοναξιάς (Μπεραχά, 2011, 35).

Η έννοια της βίας παρουσιάζεται με μία καταρχήν αρνητική πτυχή. Η εκδήλωση της αντίδρασης από τα πουλιά εκκινεί με μη βίαιο τρόπο. Στη συνέχεια, όμως, αναγκάζονται να καταφύγουν στη χρήση της βίας, μόνο από τη στιγμή που οι αντίμαχοι αρχίζουν να φέρονται βίαια. Η καταφυγή στη βία αποτελεί στην ουσία εκδήλωση "αντι-βίας". Οι βίαιες ενέργειες των πουλιών λειτουργούν ως απάντηση στη βιαιότητα που αυτά δέχονται (Μπεραχά, 2011, 105). Με τα πουλιά μπορούν να ταυτιστούν τα παιδιά, καθώς αποτελούν τα τελευταία «κύρια θύματα της φυσικής κακομεταχείρισης» (Giddens, 2002, 239).

Με ιδιαίτερα αρνητικό τρόπο περιγράφονται οι εκδηλώσεις ατομικιστικής συμπεριφοράς, ως παράδειγμα της οποίας εκλαμβάνεται το εγωιστικό ενδιαφέρον που δείχνουν οι ενυδρίδες, οι οποίες επιδιώκουν τη διάσωση από τον μόνο από το είδος τους και δεν βοηθούν τα υπόλοιπα ζώα. Αυτή η συμπεριφορά, τελικά, τιμωρείται, αφού, κατά κάποιο τρόπο, επέρχεται η δικαίωση των υπόλοιπων ζώων από το γεγονός πως τα μαντικά προγνωστικά χαρίσματα ισχύουν, πλέον, μόνο για αυτά και όχι για τις ενυδρίδες (Μπεραχά, 2011, 87).

Ο γιατρός διακατέχεται από ειλικρινή συναισθήματα ανθρωπιάς και αλληλεγγύης. Η συντροφιά επιλέγει να απαγάγει το συγκεκριμένο γιατρό, διότι διέβλεψε τα φιλάνθρωπα αισθήματά του από «τον τρόπο που αγκάλιαζε τα παιδιά ή τον τρόπο που χαμογελούσε» (Μπεραχά, 2011, 33). Η ίδια η ομάδα που σχηματίζεται από τη Μίνθη και τα ζώα διακατέχεται από αντιλήψεις συλλογικότητας και αλληλοβοήθειας: «Μόνο αν μείνουμε ενωμένοι θα τα καταφέρουμε» (Μπεραχά, 2011, 41). Οι επιχειρήσεις απελευθέρωσης των φυλακισμένων ζώων πραγματοποιούνται με τη συνεργασία και την οργάνωση αντιστασιακών ομάδων (Μπεραχά, 2011, 89).

2.3. Φύση

Η σχέση φύσης και ουτοπικής κοινωνίας, καθώς και τα ερωτήματα σχετικά με το ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η φύση στα σχέδια ή τις επιθυμίες για μία ιδανική κοινωνία, έχουν αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερης έρευνας (Garforth, 2006, 5), ενώ η ουτοπική γραφή έχει συσχετιστεί με τα οικολογικά ζητήματα (Clute, 2003, 73). Η καλύτερη κοινωνία που εκφράζουν τα ουτοπικά οράματα συμπεριλαμβάνει μορφές αναπαράστασης της οικολογικής διάστασης της "χωρικότητας" (Bradford, 2008, 5). Ο ανθρωποκεντρισμός νοείται ως η πρωταρχική αιτία των δυστοπικών όρων

(Glotfelty, 1996, 225-240) και το οικολογικό πρόβλημα, σε συνάρτηση με την κυρίαρχη ιδεολογία, απεικονίζεται ως κυρίαρχο πρόβλημα της Δύσης (Παπαντωνάκης, 2011, 149).

Στο *Ένα μπαμ!...* εκφράζεται η αντίθεση στην εργαλειακή αντιμετώπιση των πλασμάτων της φύσης. Στο δυστοπικό παρόν, οι άνθρωποι αντιμετωπίζονται ζώα, όπως «το αγαπημένο τους παιχνίδι» (Μπεραχά, 2011, 50) και δεν παρουσιάζεται καμία ηθική νομιμοποίηση για τη στέρηση της ελευθερίας των ζώων. Οι απαντήσεις του πατέρα της Μίνθης κρίνονται μη ικανοποιητικές. Στην πραγματικότητα, διαγράφεται η θέση ότι δεν υπάρχει καμία απάντηση που να μπορεί να δικαιολογήσει το πώς τα άτομα ενός είδους μπορούν να διασκεδάζουν με τη φυλάκιση άλλων ζωικών ειδών (Μπεραχά, 2011, 10).

Ο οραματισμός της Μίνθης για τη μελλοντική κοινωνία δεν περιλαμβάνει ιδιοκτησιακές αντιλήψεις για τη φύση, καθώς κανένα πλάσμα δεν μπορεί να ανήκει σε άλλο, αφού το κάθε πλάσμα «ανήκει στον εαυτό του» (Μπεραχά, 2011, 85). Η στάση των ανθρώπων, που θέλει τα ζώα να αναγνωρίζονται μόνο ως «φάρμακα, εκθέματα [...], στολίδια ή φαγητό» (Μπεραχά, 2011, 72) είναι κατακριτέα. Μέσα από τη λογοτεχνική αφήγηση προβάλλεται η οπτική γωνία των ειδών που δέχονται την ανθρώπινη καταπίεση. Ο χωρισμός των πλασμάτων από το φυσικό τους περιβάλλον τους προκαλεί γενικότερους υπαρξιακούς προβληματισμούς. Η μικρή υπόκαμπος, με αφορμή τις αναφορές στο σπιτικό που δεν γνώρισε ποτέ της, προεκτείνει τους συλλογισμούς της προς ερωτήματα για την ίδια τη φύση του όντος: «Δεν ξέρω ούτε από πού έρχομαι, ούτε πού πάω. Μετέωρη νιώθω. Ο προορισμός μου είναι με ομίχλη καλυμμένος» (Μπεραχά, 2011, 68).

Η φύση διέπεται από την ενότητα των λειτουργιών της. Η Μίνθη δεν βρίσκεται «στον άλλο κόσμο», παρά στον κόσμο των ζώων, όπου και βρίσκει τη θαλπωρή, τη φροντίδα, την περιποίηση. Τα ζώα τη θρέφουν «σαν να ήταν δικό τους παιδί» και η Μίνθη δεν νιώθει «φόβο, παρά μόνο γαλήνη και περιέργεια» (Μπεραχά, 2011, 42). Με την αρνητική αντιμετώπιση της ανθρωποκεντρικής αντίληψης σχετικά με τη φύση, προσφέρεται στον αναγνώστη η ευκαιρία να αντιμετωπίσει δεδομένες συμπεριφορές της σύγχρονης κοινωνίας όπου ζει, υπό διαφορετική οπτική. Έτσι, μπορεί ένας άνθρωπος να βλέπει ένα αντικείμενο, όπως το καπέλο, ως ένα μέσο που χρησιμοποιεί για την ικανοποίηση κάποιας ανθρώπινης επιθυμίας. Ωστόσο, για ένα ζώο, το ίδιο θέμα δεν αποτελεί παρά το πτώμα ενός άλλου έμβιου όντος (Μπεραχά, 2011, 93). Εξίσου διαφορετική είναι η οπτική της Μίνθης σχετικά με αυτό που ο υπόλοιπος κόσμος ονομάζει ζωολογικό κήπο. Αυτή δεν αναγνωρίζει παρά μία φυλακή των ζώων (Μπεραχά, 2011, 10).

Μέσα από τις σχετικές περιγραφές προκρίνεται η υπεροχή του φυσικού περιβάλλοντος συγκριτικά με το αστικό περιβάλλον (Μπεραχά, 2011, 55). Το τοπίο του δάσους και τα ζώα που ζουν σε αυτό κάνουν τον κάστορα να αναφωνήσει μαγεμένος: «Σαν παραμύθι είναι εδώ» (Μπεραχά, 2011, 57).

2.4. Δράση, αντίσταση, ουτοπικός οραματισμός

Η Μίνθη συγκαταλέγεται ανάμεσα σε εκείνους τους παιδικούς/εφηβικούς λογοτεχνικούς χαρακτήρες, οι οποίοι τίθενται στο κέντρο της κειμενικής δράσης, αναλαμβάνοντας την κύρια ευθύνη για τη μορφή, την επιβίωση ή το μετασχηματισμό της κοινωνίας μας (Hintz & Ostry, 2003, 1). Τα παιδιά-πρωταγωνιστές διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στις πράξεις αντίστασης και εναντίωσης, καθώς και στις αφηγηματικές εξελίξεις που φέρνουν τον αναγνώστη σε θέση να κριτικάρει τη σύγχρονη κοινωνία (Bradford κ.ά., 2008, 122). Η ατομική δράση αναπτύσσεται σε περιπτώσεις ύπαρξης ενός συστήματος που στερεί από το άτομο την αυτονομία του ή μία σειρά επιλογών του, ενώ η έκφραση της διαφωνίας προς τη συγκεκριμένη κοινωνική οργάνωση, αλλά και τη συνακόλουθη πολιτική ιδεολογία, ωθεί το άτομο στην απαίτηση για ανατροπή των υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας (Παπαντωνάκης, 2010, 99). Οι μυθιστορηματικοί χαρακτήρες που ενσαρκώνουν την πάλη για προσωπική και κοινωνική ολοκλήρωση απεικονίζουν «δυναμικούς ανθρώπους», ικανούς να ηγηθούν της κοινωνίας και των ατόμων στο μέλλον, επιτυγχάνοντας θετικά αποτελέσματα (Papantonakis, 2009, 25). Η ανάπτυξη δράσης επιφέρει μία βαθύτερη συνειδητοποίηση για την ουτοπικότητα ή τη δυστοπικότητα της κοινωνίας που οι προγενέστερες γενιές έχουν δημιουργήσει για αυτούς (Hintz & Ostry, 2003, 13).

Η Μίνθη εμφανίζεται ως ένα παιδί που δεν αποδέχεται την ισχύουσα τάξη πραγμάτων και αναλαμβάνει δράση με σκοπό την ανατροπή καταστάσεων, οι οποίες θεωρούνται δεδομένες από τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας όπου ζει. Η «άσχημη εμπειρία» που έχει κατά την επίσκεψή της στο ζωολογικό κήπο της δημιουργούν έντονα συναισθήματα. Η διέγερση συναισθηματικών καταστάσεων προκαλεί την επιθυμία για ανάληψη δράσης: «Κάτι πρέπει να κάνω!» (Μπεραχά, 2011, 10). Η έκφραση της επιθυμίας δεν αποτελεί μία λεκτική υπέρβαση, αλλά οδηγεί στην πράξη της απελευθέρωσης των φυλακισμένων ζώων. Η οργή για τις δυσμενείς συνθήκες της ζωής τους, οδηγεί τη Μίνθη και τα ζώα στη δράση εναντίον όσων αποτελούν τους εκφραστές αυτής της καταπίεσης: «Ε, όχι. Αυτό παραπάει. Θα τους δείξω εγώ! [...] Όχι, μη μου λέτε να ηρεμήσω. Είμαι έξω φρενών!» (Μπεραχά, 2011, 54).

Από τη στιγμή που το νεαρό κορίτσι επιλέγει να περάσει στο πεδίο εφαρμογής των ιδεών της, δεν μπορεί να παραμείνει στο δυστοπικό περιβάλλον της σύγχρονης μεγαλούπολης. Τελικά, η Μίνθη σχηματίζει μία συντροφιά, διασπά την κανονικότητα και εμπλέκεται σε μία σειρά επεισοδίων, τα οποία στο σύνολό τους αναφέρονται σε αλλαγές καταστάσεων. Τα παιδιά αναδεικνύονται οι πρωταγωνιστές στην προσπάθεια για την ανακάλυψη του ουτοπικού νησιού.

Η μετασχηματιστική δύναμη της ατομικής ή συλλογικής δράσης αποτελεί τη βάση της ουτοπίας, καθώς «το όνειρο γίνεται όραμα μόνο όταν η ελπίδα περιβάλλεται από μία δράση ικανή για μετασχηματισμό» (Levitas, 1990, 200). Οι απεικονίσεις της νεανικής λογοτεχνίας περιλαμβάνουν διαστάσεις ανάπτυξης αντιστασιακής δράσης

από ένα έφηβο κορίτσι σε ένα δυστοπικό μέλλον (Day κ.ά., 2014) και θυμίζουν τη Μίνθη στο βιβλίο της Μπεραχά, όπου η πλοκή αναπτύσσεται με την ανάληψη δράσης από τους χαρακτήρες. Προκρίνονται ταδρώντα υποκείμενα έναντι εκείνων που αντιμετωπίζουν μοιρολατρικά τα γεγονότα της ζωής. Η φρονιμάδα αναφέρεται ως ιδιότητα του κομφορμιστή και λειτουργεί αντιθετικά με την έννοια της αλληλεγγύης: «Η Μίνθη δεν ήταν καθόλου μα καθόλου φρόνιμη, γιατί αν ήταν θα έπρεπε να βρίσκεται στο κρεβάτι της και να κοιμάται. Δεν μπορούσε όμως ν' αφήσει τα ζώα απροστάτευτα» (Μπεραχά, 2011, 14).

Οι πράξεις απελευθέρωσης ζώων συναντούν την αντίδραση, π.χ. των γουνεμπόρων (Μπεραχά, 2011, 93). Τα παιδιά δεν φαίνεται να αντιμάχονται ταζώα, αλλά να διασκεδάζουν με την όλη κατάσταση. Η φυγή των ζώων δεν τα ενοχλεί. Απεναντίας, τους δίνει την ευκαιρία για την πρόκληση συζητήσεων στο σχολείο με το δάσκαλο (Μπεραχά, 2011, 94), προφανώς για τις αιτίες και τις προεκτάσεις του ζητήματος.

Μέσα από τη δραστηριοποίηση των καταπιεσμένων ζώων και την ανάληψη πρωτοβουλιών για την ανατροπή της υφιστάμενης κατάστασης, προβάλλεται η δυνατότητα αλλαγής, η οποία πλέον λογίζεται ως μία πιθανή επιλογή σε ένα μη προδιαγεγραμμένο μέλλον, ωθώντας τον αναγνώστη να συμμετάσχει στη διαδικασία εξερεύνησης νέων κόσμων (Abensour, 1999, 138). Οι ευχετικές εκφράσεις δεν αποτυπώνουν απλώς μία μη πραγματοποιήσιμη κατάσταση, αλλά αποτελούν τη βάση στην οποία στηρίζεται η αλλαγή της παρούσας τάξης πραγμάτων. Καταγράφεται, ουσιαστικά, μία συνηγορία υπέρ της ουτοπικής μετασχηματιστικής δυνατότητας να τροποποιήσει τη δυστοπική κατάσταση του παρόντος: «Τι πάει να πει, μια ευχή μόνο; Και τα ζώα στον ζωολογικό κήπο σίγουρα θα είχαν κάποτε ευχηθεί να είναι ελεύθερα. Όλα είναι δυνατά!» (Μπεραχά, 2011, 101). Η δυσκολία του εγχειρήματος δεν αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα της δράσης: «Δεν ξέρω ούτε πού είναι, ούτε πώς θα βρούμε αυτό που αναζητάμε. Αξίζει όμως να προσπαθήσουμε» (Μπεραχά, 2011, 74).

Η γριά Μακαορούνα εκφράζει την κομφορμιστική αντίληψη με την προσταγή «Μακριά από μπλεξίματα». Την ίδια στιγμή, όμως, ακυρώνει την προστακτική συμβουλή της (Μπεραχά, 2011, 54), προσφέροντας διέξοδο που θα οδηγήσει τη συντροφιά προς την αντίσταση απέναντι στους καταπιεστές των παπαγάλων. Με τον τρόπο αυτό αναιρείται η στάση του κομφορμισμού προς όφελος της αξίας του αγώνα και της αντίστασης των καταπιεσμένων, προσφέροντας μία «ρωγμή αισιοδοξίας για τα πολιτικά δρώμενα» (Παπαντωνάκης, 2005, 25).

Η αδρανοποίηση του ατόμου επιφέρει την αποφυγή της αναζήτησης ενός ευτοπικού κόσμου. Τούτο συνεπάγεται την επιστροφή στη δυστοπία του παρόντος. Η Μίνθη αδυνατεί να επιστρέψει στο μικροαστικό περιβάλλον της κοινωνίας από όπου προέρχεται: «Δεν μπορώ άλλο κλουβί-διαμέρισμα, κλουβί-πόλη. Δεν θέλω τέτοια ζωή. Δεν μπορώ ν' ανασάνω! [...] Δεν γυρνάω πίσω» (Μπεραχά, 2011, 102).

Οι υπάρχουσες συνθήκες της ζωής και οι καταστάσεις του παρόντος

παρομοιάζονται με το θάνατο. Η σύζευξη θανάτου και φυλακής λύεται με την προτροπή για ανάληψη αντιστασιακής δράσης των υποκειμένων απέναντι στην υπάρχουσα τάξη. Η συνάντηση της Μίνθης με τον πεθαμένο παππού της λύει τα δεσμά και των δύο κόσμων. Η περηφάνια του παππού επιβραβεύει την απόφαση της Μίνθης για την ανάληψη αντιστασιακών δράσεων, αλλά και για την ανατρεπτική της απόφαση να μην επιστρέψει στην κανονικότητα, προκρίνοντας την ανωτερότητα της πάλης για έναν καλύτερο κόσμο: «και το κλουβί θα σπάσω/φυλακισμένο μου πουλί» (Μπεραχά, 2011, 107).

3. Συμπερασματικά

Λογοτεχνικά κείμενα που ενσωματώνουν την προοπτική που καταγράφηκε στην παρούσα σύντομη μελέτη, συνεισφέρουν στη δημιουργία «του μέλλοντος που επιθυμούμε» και αποτρέπουν «το μέλλον που φοβόμαστε» (Piercy, 1994, 2). Οι νεαροί χαρακτήρες παρουσιάζονται ως ενεργά υποκείμενα, συμπονετικά στις σχέσεις τους με τα άλλα όντα αλλά και ευφυή στη δράση που αναλαμβάνουν. Με τον τρόπο αυτό, ο αναγνώστης αναγνωρίζει το ρόλο της ελπίδας στη δυνατότητα της δράσης να επιφέρει το μετασχηματισμό αλλά και την αλληλεπίδραση των δικών του αντιλήψεων για τον κόσμο, όπως αυτός είναι τώρα, με το όραμα αυτού που μπορεί να γίνει ο κόσμος στο μέλλον (Bradford, 2008, 129). Έτσι, η Μπεραχά περιγράφει ένα δυστοπικό κόσμο που φαίνεται να εμπεριέχει τη δυνατότητα της ευτοπικής μεταμόρφωσης: «Ο ουρανός, πάνω απ' το νέφος, ήταν γαλανός» (Μπεραχά, 2011, 102). Χρειάζεται η δύναμη της φαντασίας και ο οραματισμός του διαφορετικού, φωτεινού χρώματος, το οποίο υφίσταται στο αδιόρατο βάθος. Η ουτοπία θα αναδειχθεί, αν υπερκεραστεί το εδώ και τώρα με το εκεί και μετά.

Με την καταδίκη των μοιρολατρικών αντιλήψεων αναγνωρίζεται στα άτομα η δυνατότητα αλλαγής του μέλλοντός τους, αφού αυτό δεν θεωρείται προδιαγεγραμμένο ούτε «είναι ένα και μοναδικό». Στην πραγματικότητα αποτελεί ένα μέλλον που μπορεί κάποιος «να το σχεδιάζει κάθε στιγμή» ατομικά και συλλογικά (Μπεραχά, 2011, 98). Προσφέρεται, δηλαδή, στον αναγνώστη μία εναλλακτική μορφή του μέλλοντος, η οποία εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από τις πράξεις των ατόμων και όχι από φυσικές νομοτέλειες.

Ο αναγνώστης αποτελεί τον τελικό αποδέκτη του ουτοπικού οραματισμού (Bradford, 2008, 3), ο οποίος αναδύεται μέσα από το λογοτεχνικό κείμενο: «το μήνυμα το στείλαμε. Θα το παραλάβει όμως κανένας κουφιοκέφαλος άνθρωπος;» (Μπεραχά, 2011, 95). Η απάντηση μπορεί να δοθεί από τον καθένα, αφού προϋποθέτει τη δραστηριοποίηση του ουτοπικού οραματισμού που ενυπάρχει στο είναι της ανθρώπινης ύπαρξης.

Βιβλιογραφία

Abensour, M. (1999). William Morris: The politics of romance. In: Blechman, M. (ed.) *Revolutionary Romanticism*, 125–161. San Francisco: City Lights Books.

- Beach, R., Enciso, P., Harste, J., Jenkins, C., Seemi, A. R., Rogers, R., Short, K.G., Sung, Y. K., Wilson, M., & Yenika-Agbaw, V. (2009). Exploring the “critical” in Critical Content Analysis of Children’s Literature. In K. M. Leander, D. W. Rowe, D. Dickinson, M. Hundley, R. Jimenez, & Risko, V. (eds). *58th Yearbook of the National Reading Council* (pp. 120 -143). Oak Creek WI: National Reading Conference.
- Bloch, E. (1989). *The utopian function of art and literature: Selected Essays* (J. Zipes & F. Mecklenburg, Trans.). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bradford, C., Mallan, K., Stephens, J., & McCallum, R. (2008). *New world orders in contemporary Children’s Literature: Utopian transformations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Calvo-Sotelo, P. C. (2013). Architectural Typologies as Utopian Educational Values. *Spaces of Utopia: An Electronic Journal*, 2, 124-133.
- Clute, J. (2003). Science Fiction from 1980 to the Present. Στο James, E., & Mendlesohn, F. (ed.), *The Cambridge companion to science fiction*, 64-95. Cambridge: Cambridge University Press.
- Day, S. K., Green-Barteet, M. A., & Montz A. L. (ed.), (2014). *Female rebellion in young adult dystopian fiction*. Farnham UK: Ashgate.
- Davidson, J. (2021). Looking laterally: The literary utopia and the task of critical social theory. *Current Sociology*, 69 (7), 1069-1084.
- Echterling, C. (2016). How to save the world and other lessons from Children’s environmental Literature. *Children’s Literature in Education*, 47, 283–299.
- Hintz, C. & Ostry, E. (2003). *Utopian and dystopian writing for children and young adults*. New York: Routledge.
- Garforth, L. (2006). Ideal Nature: Utopias of landscape and loss. *Spaces of utopia: An Electronic Journal*, 3, 5-26. Ανακτήθηκε από <http://ler.letras.up.pt> στις 15/06/2022.
- Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία* (Δ. Τσαούσης, Μτφρ.). Αθήνα: Gutenberg.
- Glotfelty, C. (1996). Introduction. Στο Glotfelty, C. & Fromm H. (ed.), *The Ecocriticism reader*, 225–240. Athens, GA: The University of Georgia Press.
- Jameson, F. (2005). *Archaeologies of the future: The desire called utopia and other science fictions*. London: Verso.
- Jenkins, A. (2003). Getting to Utopia: Railways and heterotopia in Children’s Literature. In Hintz, C., & Ostry, E. (eds). *Utopian and dystopian writing for children and young adults*, 23-37. New York – London: Routledge.
- Κανατσούλη, Μ. (2004). *Ιδεολογικές διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός.
- Κουρή, Μ. Α. (2009). Οι επιρροές της ιδεολογίας του Ρομαντισμού στη σύγχρονη πολιτιστική πολιτική και διαχείριση. Στο Γ. Δ. Μαργριπλής (επιμ.), *Η ιδεολογία στο χρόνο μέσα από εκφάνσεις του πολιτιστικού φαινομένου*, 371-398. Αθήνα: Σταμούλη.

- Mir, M. V. (2018). From the Island to the Border: The Problematization of Space in Contemporary Dystopian Fiction, *Junctions: Graduate Journal of the Humanities*, 3 (2), 39-51.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology*, Thousand Oaks CA: Sage.
- Leni, M. (2014). Dystopian world and young adults in M. T. Anderson's *Feed* Science Fiction. *Journal of Humanities and Social Science*, 19 (1), 67-73.
- Levitas, R. (1990). *The concept of utopia*. Hemel Hempstead: Philip Allen.
- Longxi, Z. (2002). The utopian vision, East and West. *Utopian Studies*, 13 (2), 1-20.
- Love, G. A. (1996). Revaluing nature: Toward an ecological criticism. In C. Glotfelty & H. Fromm (eds), *The Ecocriticism Reader*, 225-240. Athens, GA: The University of Georgia Press.
- Lukens, R. (1995). *A Critical Handbook of Children's Literature*, New York: Harper Collins College Publishers.
- McCallum, R., Stephens, J. (2011). Ideology and Children's Books. Στο: *Handbook of Research on Children's and Young Literature*, 359-371. New York: Routledge.
- Moran, M.F. (2003). Educating Desire. IN C. Hintz & E. Ostry (eds), *Utopian and dystopian writing for children and young adults*, 139-155. New York: Routledge.
- Moss, A. (1982). The Spear and the Piccolo: Heroic and Pastoral Dimensions of William Steig's *Dominic and Abel's Island*. *Children's Literature*, 10, 124-140.
- Μπεραχά, Μ. (2011). *Ένα μπαμ!... Μια ιστορία ως τα πέρατα του κόσμου και πάλι πίσω*. Αθήνα: Δαίμων του Τυπογραφείου.
- Παπαντωνάκης, Γ., & Κωτόπουλος, Τ. (2012). *Σκηνικό-χαρακτήρες-πλοκή: Διαβάζοντας ένα λογοτεχνικό κείμενο για παιδιά & νέους*. Αθήνα: Ίων.
- Παπαντωνάκης, Γ. (2011). Δυστοπία-ουτοπία και ελληνική παιδική επιστημονική φαντασία. Στο Παπαντωνάκης, Γ., & Κωτόπουλος, Τ. (επιμ.), *Ελληνικής Λογοτεχνίας: Τα ετεροθαλή. Μελέτες για την παιδική, τη νεανική και τη λογοτεχνία για ενήλικες*, 145-163. Αθήνα: Ίων.
- Παπαντωνάκης, Γ. (2010). Δυστοπία και ουτοπία: Μορφές έκφρασης της εξουσίας στην ελληνική παιδική και νεανική επιστημονική φαντασία. Συγκριτική ανάγνωση με το μυθιστόρημα της Lois Lowry *The Giver*. Στο *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Δ.Ε. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 22, 97-120.
- Παπαντωνάκης, Γ. (2005). Ελληνική παιδική λογοτεχνία επιστημονικής φαντασίας. Από την αποικιοκρατία και την απολυταρχία στη δημοκρατική διαπαιδαγώγηση των παιδιών. *Παιδαγωγικά Ρεύματα στο Αιγαίο*, 1, 19-29.
- Papantonakis, G. (2009). The individual's mission override society's mission: Responses and dilemmas in contemporary Greek young adults' science fiction, *Barnboken – tidskrift for barnlitteratur forskning*, 1, 17-27.
- Piercy, M. (1994). Telling Stories about Stories. *Utopian Studies*, 5, 1-3.
- Prettyman, G. (2014). Daoism, Ecology, and World Reduction in Le Guin's Utopian Fictions. In Canavan, G., & Robinson, K. S. (eds), *Green planet: Ecology and*

- science fiction* (pp. 56-76). Middletown Connecticut: Wesleyan University Press.
- Ροζάνης Σ. (2007). Εισαγωγή του μεταφραστή. Στο Μπλοχ, Ε. *Ουτοπία και επανάσταση*, 11-13. Αθήνα: Έρασμος.
- Ροζάνης, Σ. (2003). *Για το πνεύμα της ουτοπίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Sana, H. (2014). *Ανθρωπομανία: Στην υπεράσπιση του ανθρώπινου* (Μ. Τσούτσιας, Μτφρ.). Αθήνα: Στάσει Εκπίπτοντες.
- Sargent, L.T. (2010). *Utopianism. A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Soromenho Marques, V. (2007). Utopia and ecology. *Spaces of Utopia: An Electronic Journal*, 4, 135-143. Ανακτήθηκε από <http://ler.letras.up.pt> στις 10/06/2022.
- Stephens, J. (2008). Anthropocentrism and the haecceitas of nature in multimodal ecological discourses for children. In Unsworth, L. (ed.), *New literacies and the english curriculum multimodal perspectives* (pp. 69-88). London: Continuum.
- Stephens, J. (2006). From Eden to Suburbia: Perspectives on the natural world in Children's Literature. *Papers: Explorations into Children's Literature*, 16,(2), 40-45.